

ENVER PAŞA

BİR ADANMIŞLIK ÖYKÜSÜ

ROMAN

İSMAİL BİLGİN

ÖNSÖZ

Son dönemde, Enver Paşa hakkında bir kitap yazma projem söz konusuydu. Özellikle de onun Türkiye'den gidişinden şehit oluncaya dek olan dönemin hayat hikâyesini yazmak istiyordum. Okuyucularımdan gelen istek üzerine Enver Paşa'nın hayat hikâyesini çocukluğundan başlatarak yurttan gidişine dek olan kesimini yazmak düşüncesi ağır bastı. Ancak paşanın hayatı öyle hareketli ve heyecan vericiydi ki, bunu kaynakları taramaya başlayınca daha iyi anladım. Özellikle tek bir kitap halinde onun yaşam öyküsünü anlatabilmek imkansızdı. Üç veya dört cilt halinde ayrıntılarıyla kaleme alma planım vardı ama ekonomik sıkıntılardan ve basımın zorluğundan dolayı bunun gerçekleşmeyeceğini anladım. Yine de en azından hacimli bir kitapla hayat hikâyesini özetlemek gerekirdi. Belki ileride, bu kitabın devamı niteliğinde Türkistan'daki mücadelesini de kaleme alabilirim.

Enver Paşa yakın tarihimizde en çok tartışılan isimlerin başında gelmektedir. Hem seveni hem de nefret edeni çoktur. Büyük mücadeleler sonucunda Harbiye Nazırı olmuş ve ülkenin kaderini etkilemiştir. Özellikle 1. Dünya Savaşı'na girişte büyük rol oynamıştır. Elbette ki harbiye nazırı olması hasebiyle bütün sorumluluk başta Enver Paşa'ya ve devrin yöneticilerine aittir.

Kitap, kronolojik olarak Enver Paşa'nın askeri hayatını, hayallerini, ümitlerini, mefkûresini, ideallerini, düşüncelerini, mücadelelerini, sevdalarını, yenilgilerini ve savaşılan cepheleri anlatmaktadır.

Metni kaleme alırken okuyucuya bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçladım. Dönemi başlangıcından sonuna dek irdelemek ve o günkü şartlar içerisinde, devleti eski sınırlarına kavuşturma çabalarının, kötü gidişata dur deme gayretiyle yola çıkanların sonu başarısızlıkla biten bir adanmışlığın hikâyesini anlatmaya gayret ettim.

Okuyucu yüzlerce dipnotlu kitap karşısında belki sıkılabilir ama tartışılan tarihi bir ismi anlatırken kaynaklardan alıntı olmasa, pek çok konuda “acaba” denilebilirdi. Bu yüzden zaman zaman konu/dönem ile ilgili bilgi paylaşımında bulundum. Enver Paşa merkeze alınarak gelişmeleri anlatmak adına çaba sarfettim. Kitaptaki her bir bölümün ayrı bir kitap hacminde olacağı, tarihi bir ismi tek ciltte anlatmanın güçlüğü ise ortadadır. Bu yüzden yazdıklarımın özet olduğunun altını çizmek isterim.

Kitabın elbette ki eksikleri vardır, gözden kaçan hatalar olmuştur. Yeni baskılarda bunlar düzeltileceği gibi yeni bilgilerin, araştırmaların, eleştirilerin, desteklerin ışığında kitap yeniden ele alınarak imkanlar ve şartlar dahilinde geliştirilebilir.

Tarihe bakış açımızın dönemsel olmaktan ziyade bütüncül olmasını tercih edenlerdenim. Yapılacak değerlendirmeler o zamanın şartları göz önüne alınarak ele alınmalıdır.

Kitabımın okuyucu nezdinde, o döneme ait bakış açısında yeni düşünceler, tespitler ve değerlendirmeler oluşturması ümidiyle, iyi okumalar diliyorum.

Beylikdüzü/2019-2023

1. BÖLÜM

ADI, İSMAİL ENVER

Rusların baskısı nedeniyle ilk önce Gagavuzya'dan Kırım'a sonra da Kırım'dan Tuna vilayetine gitmek için göçe duranların hedefi Tuna ağzında dökülen üç nehir kolundan birisinin kıyısındaki Kilya adındaki küçük kasabaydı. Sık sık duydukları "Ruslar Kırım'a saldırı düzenlemişler," sözüyle irkilerek, üzülmeye yolculuklarını bin bir zorlukla tamamlayarak Kilya'ya geldiler. Buraya daha önce yerleşmiş olan Gagavuzlar yeni gelenlere yardım ettiler. Hanelerini açtılar. Her konuda onlara destek oldular. Yılların ardından mutluluklarını bozmaya azmetmiş Ruslar bu kez de Romanya'ya doğru akınlara başladılar. Karadeniz'e dökülen Tuna'nın stratejik öneminden dolayı Kilya kasabasının da bulunduğu bölge başlıca hedefleriydi.

Uzun bir süre sonra Yemenici Abdullah vefat edince, oğlu Kahraman Ağa göç etmeye karar verdi. Eşyalarını ucuz pahalı demeden sattı. Anadolu'ya göç edecekti. Orada yeni bir hayat kuracak ve Rus saldırılarından, zulümlerinden artık güvende olacaklardı. İlk önceleri kara yoluyla diğer kabilelerle birlikte gitmeyi tasarladı ama böyle bir yolculuğun çok uzun ve yorucu, aynı zamanda tehlikeli olacağını tahmin ediyordu. Üstelik eşleri, çocukları o zorlu yolculuğa dayanabilir miydi? Bu konuyu uzun süre düşünüp çıkar yol aradı. Sonunda bir gemiyle anlaşıp Tuna'dan Karadeniz'e açılmaya, bir Anadolu kasabasına yerleşmeye karar verdi. Kilya'dan en kısa sürede ayrılmalıydı. Aksi halde Ruslar denizdeki ulaşımı engelleyebilirlerdi.

Bir sabah erkenden pek çok göçmenin bindiği gemi Tuna'dan Karadeniz'e açıldı. Gemi ilk önceleri sakin bir şekilde yol alırken, daha sonra hırçın sular hareketlendi, dalgalar büyüdü. Deniz adeta şahlanmış bir halde Anadolu yolcularına zorluk çıkarmak istiyordu. Kahraman Ağa başına gelenleri düşündükçe yolculuk boyunca Ruslara kızgınlığını sık sık dile getirip durdu:

“Bizim yuvamızı, huzurumuzu iki kez bozdular. Mutluluğumuzu engellemek istediler. Onlar yüzünden yine göç ediyoruz. Allah’tan dilerim ki, benim soyumdan, benim torunlarımdan biri şu Ruslara karşı savaşsın, hadlerini onlara bildirsın. Adeta hasmımız gibi, bizi sıkı takip edercesine bu günlerde Tuna’ya ulaşım orasını da işgal etmeye hazırlanıyorlar. Bakalım Anadolu’ya dek gelebilecekler mi? Eğer gelirlerse, onları kim karşılayacak? İsterim, gönülden dilerim ki, onlara benim torunlarımdan birisi karşı koysun, bizi iki defa göç etmek zorunda bırakan, yerimizden, yurdumuzdan ayıran Ruslardan intikamımızı alsın. Ruslarla dövüşsün, çarpışsın. Anadolu’ya eğer gelirlerse ki gelemezler, önlerine çıksın. Onları durdursun!.. Bunu yüce Mevla’mdan bütün kalbimle dilerim...”

Kastamonu-Abana’da

Muhacirleri taşıyan gemi ilk önce İnebolu’ya uğradı, burada bazı muhacirler indi, gemi daha sonra demir alarak tekrar yola çıktı. Bir süre sonra Abana’ya¹ yanaşan gemiden denklelerini, eşyalarını indiren Kahraman Ağa ve ailesi burasının tam aradıkları yer olduğunu düşündüler. Bu kasabada kısa zaman ikamet ettikten sonra içeriye, Perşembepazarı köyü yakınındaki Bozkurt civarına yerleşmeyi daha uygun bulup buraya taşındılar.

Kahraman Ağa köyde ilk önce bir ev kiraladı. Baba mesleği yemeniciliğe devam ederken, burada kumaş dokumacılığı yapıldığını görünce o da bu işi yapmaya karar verdi. Yetenekli zanaatkâr olduğundan söz konusu mesleği çabuk öğrendi. Hem yemeni hem de dokumacılık yaparak hayat mücadelesine devam etti. İşleri iyi gidince kendine yeni ev yaptırdı. Ahşaptan yapılan iki katlı, geniş bahçesi olan evde mutlulukları devam etti. Kahraman Ağa’nın torunu, kaptanlık yapan Hacı Mustafa’nın bir oğlu dünyaya geldi. Adını Hafız Kâmil koydular. Kilya’dan geldiği için köy halkı Kahraman Ağa ve çocuklarına Kilyalı anlamına gelen “Killi” lakabını taktı². Aile genişlemeye başlamıştı. İşleri iyi gidiyordu, oğulları büyüyünce bazıları ticaret, bazıları gemicilik, bazıları da orman işleriyle uğraşmaya başlamıştı. Hafız Kâmil Bey büyük şehirlere gitmek, Payitaht’ta şansını denemek istiyordu. Zira aile genişledikçe gelir hem azalıyor hem

1 N. Kösoğlu, Kırım’ın işgali üzerine Abdullah oğlu Kahraman’ın Abana’ya göç ettiği de bildirir; Şehit Enver Paşa, s 26.

2 Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Paşa “Killioğlu” soyadını bu olaydan dolayı seçer.

de daha çok çalışmak zorunda kalıyorlardı. Hafız Kâmil Bey'in aklında hep şehre göç etmek düşüncesi vardı. Bu fikrini eşi Hasene³ Hanım'la ve kardeşleriyle paylaşmaya karar verdi. Bir süre sonra da İstanbul'a yerleşmek ve orada çalışmak için yola koyuldu. İstanbul'un Fatih semtine yerleşti, çok geçmeden bir oğlu oldu ve adını Ahmet⁴ koydu (1860-1947). Birkaç yıl sonra da kızı Melek doğdu. Ahmet Efendi çocukluğunda afacan bir çocuktü; yaramazdı, oyun oynamayı, çevrede gezmeyi, arkadaşlarıyla eğlenmeyi seviyordu. Babası Hafız Kâmil'in zorlamasıyla okulları bitirip Demiryollarında Nafia Kondüktörlüğü⁵ yapmaya hak kazandı. İstanbul'da göreve başladı, bir süre sonra da Ayşe Dilara Hanım'la evlendi. Yeni evliler bir süre beraber oturdukları ailelerinin yanından taşınıp Divanyolu'nda tek katlı, ahşap eve yerleştiler. Ahmet Efendi çalışmak için sabahleyin evden ayrılıyor, bütün gün inşaatları, yol çalışmalarını kontrol edip yorgun argın eve dönüyordu. Kendisi yakışıklı, orta boyluydu. Yeni yeni bıraktığı sakalı yaşına göre kendisini daha olgun gösteriyordu. Eşi Ayşe Dilara Hanım ise küçük yüzlü, kara gözlü ve becerikli biriydi. Zaman zaman ruhi durumu bozuluyor, çeşitli evhamlara kapılıyor, yalnız kalmaktan korkuyordu. Kocasının bazı geceler geç gelmesi onu koyu bir sessizliğe itiyordu. Aklında pek çok ihtimal beliriyor ama bunları Ahmet Efendi'ye sormaktan çekiniyordu. Ev işleriyle uğraşıp aldanyorken, son dönemde hamile olduğunu anlayınca sevinci artmış, doğacak çocuğu için hazırlanmaya başlamış, evhamları nispeten azalmıştı.

Kasım ayının gelişiyle birlikte hazan mevsimi kendisini iyiden iyiye hissettiriyordu. Soğuklar giderek artıyor, yağmurlar iplik iplik günlerce yağıyordu. Divanyolu caddesindeki evler, ağaçlar, arnavutkaldırımları ve insanlar ıslanıyordu. Akşam ezanı okunurken yağmur yağıyordu. Evine gitmekte olan Ahmet Efendi hanesine doğru yaklaşırken içinde nedensiz bir sevinç duydu. Müjdeli bir haber alacağım diye düşündü. Bazı şeyleri hissettiğini sanırdı. Adımlarını hızlandırdı ve yağmur kokusunu ciğerlerine çekerek hızla yürüdü.

93 Harbi'nin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen Balkanlardan, Kafkasya'dan göç eden, pek çok muhaciri sokaklarda görüyor, onlara

3 Enver Paşa'nın babaannesini, Ş. S. Aydemir şeceresinde Hasene olarak belirtir (Cilt-1, Ek-1), bazı kaynaklarda da ise Şükriye ismi verilir, romanda bu isim kullanılmıştır.

4 Enver Paşa'nın babası.

5 O zamanki Fen Memuru.

üzülüyor, dedelerim de muhacir olmuşlar, diye düşünüyor, kederle sakalını sıvazlıyordu. İyice ıslanmıştı ama duyumsadığı yağmur kokusunu o kadar sevdi ki soğuğa rağmen yolunu uzattı. Sokağa dek inen, geniş, kararmış tahta merdivenleri yavaşça çıktı. Kapıya iki kere uzun, bir kere de kısaca vurdu. Eşi Ayşe Dilara Hanım'a geldiğini haber veriyordu. Aralarında bu şekilde bir parola kararlaştırmışlardı. Çünkü her kapı vuruluşunda eşi irkiliyordu. Onun bazı kuruntularını iyi bildiği için böyle çözüm yolu bulmuşlardı. Biraz bekledi. Eşinin perdenin gerisinden kapıyı görececek şekilde baktığını iyi biliyordu. Bekledi. Sonra kapı açıldı. Hanımıyla tanıştı:

“Epey ıslanmışsın bey.”

“Zıyanı yok. Tasalanma.”

“Ya hastalanırsan?”

“Bir şey olmaz... Merak etme.”

“Bugün ağrılarım oldu, pek yakın zamanda bebeğimiz dünyaya gelecek gibi.”

Ahmet Efendi bu sözleri duyunca “Müjdeli haber bu mudur acaba?” diye eşine bakarken düşünüyordu. Kendisine dalgınlıkla baktığını gören karısı ise bu bakışların altında yatan manayı çözmeye çalışıyordu:

“Ne oldu? Çok mu yorgun görünüyorsunuz? Benzim mi solmuş?”

“Hayır hayır. Gelirken içime aniden bir his doğdu, müjdeli haber alacağım diyordum şimdi sen de böyle konuşunca onu düşünüyordum. İnşallah yakında annem de gelecek, senin yanında bulunacak. Sana yardım edecek, doğum esnasında da elinden geleni yapar, tecrübelidir.”

“İyi olur. Aslında biraz endişeliyim.”

Ayşe Dilara Hanım gergindi. Yatağında sakince akıp giden ırmak gibi olan hayatlarının aniden bozulacağından endişe ediyordu hep. Bu yüzden hiç rahat olamıyor, devamlı bir ceylan ürkekliği yaşıyor, güvende olmak için çareler arıyordu. Hele son iki aydır sürüp giden endişe sebebiyle canı çok sıkılıyordu. Bir an önce doğum yapıp evladını kucağına alabilseydi sanki dünyalar onun olacaktı.

***

Ahmet Efendi'nin annesi Şükriye Hanım, bezlere sıkıca sarılmış bebeği uzatırken gururluydu:

“Oğlan, saat on iki civarında doğdu. Bugün günlerden salı⁶ sakın unutma.”

“Unutmam anne.”

“Ama oğlun annesine çekmiş. Ona daha çok benziyor.”

Ahmet Efendi bu sözlere hiç aldırmış etmedi. Sadece oğlan kelimesine takılıp kalmıştı. Kucağına aldı, bebek kokusunu doyasıya kokladı. Sonra tebessüm ederek annesi Şükriye Hanım’a uzatıp merakla sordu:

“Ayşe Dilara nasıl?”

“Gayet iyi, merak etme. Doğum öncesi çok endişeliydi. Şimdi epey rahatladı. Bütün tedirginliği kayboldu. Sen bebeğe ad düşün bakalım...”

“Düşünürüm,” dedi Ahmet Efendi, sesinde övünç, gurur ve ümit vardı...

Artık evlerinde en çok merak edilen konu yeni doğan bebeğe ne isim verileceğiydi. Hem Şükriye ve Ayşe Dilara Hanım hem de Ahmet Efendi’nin aklına yüzlerce isim geliyor ama bu isimler arasında oğullarına yakışanını bir türlü bulamıyorlardı. Bir akşam yemekten önce Ayşe Dilara Hanım kocasına sordu:

“Oğlumuzun ismini ne koyacağız?”

“Bilmiyorum... Benim ailem oradan oraya göç etmiş, muhacir olmuş. Zorluk çekmiş. Bu yüzden vatan dedin mi, bizde kıymeti büyüktür. Ben isterim ki, vatanın her derdine derman bulsun, oğlum bu uğurda kurban olmayı dahi göze alsın. Bir İsmail gibi boynunu çekinmeden bıçağa uzat-sın. Vatani için tatlı canından vazgeçsin dilerim. Vatani adına uğraşsın, didinsin. Bu yüzden İsmail ismi kulağıma ve gönlüme hoş gelir.”

Ayşe Dilara Hanım ise kocasının konuşmasından irkildi. Sonra aklına doğum esnasında kırıldığı söylenen akasya dalı geldi. Bunu uğursuzluk saydı. Ama dillendirmedi. İçinden “Kurban mı? İsmail mi?” diye sayıkladı. Sonra yine ümide tutunarak dalgınlığından sıyrıldı ve hafifçe tebessüm etti:

“Ama benim oğlum bak nurlu bir yüze sahip... Enver...”

Bu ismi duyunca Ahmet Efendi karısına baktı. Sanki çok uzun süredir düşündükleri bu isim konusuna bir çözüm bulmuş gibi elinde olmadan dalgınlıkla mırıldandı.

6 Enver Paşa'nın doğumu 22/23 Kasım 1881 olarak verilir. Bazı kaynaklar ise 23 Kasım 1881/Çarşamba olduğunu belirtirler.

“İsmail... Enver... İsmail Enver.”

“Evet işte ismini bulduk!”

“İsmail Enver!”

İsmail Enver ismi çocuğa konulduğunda birden şimşekler çaktı, yıldırımlar düştü, fırtınalar adeta bu ismi bütün Rumeli'nin, Makedonya'nın, Trablusgarp'ın, Sarıkamış'ın, Çanakkale'nin, Kur'ül Amare'nin, Hicaz'ın, Galıçya'nın, Türkistan'ın tepelerine duyurmak için oradan oraya esti. Ay, o gece ışıklı haliyle parıldıyıp mehtaba döndü. Derelere can suyu geldi, rüzgâr bekleyen değirmenlerin kanatları dönmeye başladı. Denizler çalkalandı, nehirler çağıldadı.

Kösler vuruldu, tuğlar dalgalandı, boz yeveli atlar kişnedi, kılıçlar kınından *sıyrıldı*, oklar yaya kondu, mermiler namluya sürüldü... Nice yiğitler, nefesleri barut kokanlar, canını pazara çıkaranlar, vatan için kurban olacaklar, hançerleri yırtılarak hep birden olanca sesleriyle, avazları çıktığı kadar Divanyolu'ndaki evin önünde toplanıp haykırıverdi sanki:

“İsmail Enver!”

Böylece, kısa bir süre önce dünyaya gelen bebeğe İsmail Enver ismi konuldu. Ancak annesi daha şimdiden oğlu için kaygılanmaya başlamıştı bile:

“Ya kurban olursa?.. Vatani için, bayrak için, millet için, din için?..”

İçine çöken sıkıntıyı yine ümide tutunarak aşmak istedi:

“Bunlar için kurban olacaksa, olsun!”

Nihayet rahatlamıştı...

Okulda

Memuriyetine devam eden Ahmet Efendi oğlunun dünyaya gelmesiyle birlikte geleceğe dair daha da ümitlenmiş, çalışma azmi artmıştı. Heyecanla eve gelip oğluyla vakit geçirirken, onun okula gideceği günleri hayal ediyordu. “Okumalı,” diyordu.

“Toprağımız yok, büyük dedemler gibi esnaf da değiliz. Fakir değiliz ama zengin de sayılmayız. Okumalı ve kendisi için en uygun mesleği seçmeli. Ah şu 93 Harbi... Devleti epey fakir düşürdü. Zorluklar çıkarttı. Savaşın üzerinden üç sene geçti ama etkisi ülkenin her yöresinde hâlâ hissediliyor. Maaşımı düzenli olarak ancak bu sene alabildim. Hele Makedonya'daki

subayların beş-altı ay boyunca maaş alamadığını duydum. Padişahımız II. Abdülhamit Han bundan sonra nasıl bir politika izleyecek bakalım? Açıkçası geçen üç sene içinde pek bir şey değişmedi. En acısı da Ruslara bırakılan topraklarımız; Kars, Ardahan ve Batum. O illeri kurtaracak yok mudur? Ya da bu yerler ileride kurtarılacak mıdır?..”

O sırada emekleyerek yanına gelen oğluna baktı. Kendisine gülen İsmail Enver’i kucağına aldı. “Evlad, anlarım ve hissederim ki zor yılların olacak. Devlet için de... Dedelerimi muhacir eden Ruslar rahat durmayacak belli. Allah’tan diliyorum, sana bu zor yıllarda dayanma gücü, azim ve irade versin, her zorluğun üstesinden gelebilesin.” Sonra o çok sevdiği bebek kokusunu duyumsadı ve oğlunun ensesindeki çukurluğa küçük bir öpücük kondurdu.

Annesi Şükriye Hanım torunuyla ilgilenirken, eşi Ayşe Dilara Hanım ise ev işlerinin üstesinden gelmeye çalışıyordu. İsmail Enver’den dolayı morali yerindeydi, daha önce yaşadığı kuruntularından, tedirginliklerinden kurtulmuş sayılırdı ama bu kez de oğlunun üzerine titriyordu. Düşmesin, hastalanmasın, uykusuz kalmasın diye elinden gelen her şeyi yapıyordu. Anne oğluna çok bağlanmıştı, hele kendisine benzemesi onu ayrıca mutlu ediyordu.

***

İsmail Enver emekledi, zamanla yürüdü ve hayatının üç yılı Divanyolu Caddesi’ndeki Lisan Okulu’nun karşısındaki evlerinde geçip gitti. Artık okul konusu evde konuşuluyordu. Caddeden geçen çocuklar boyunlarındaki elif ba cüzleri ve kumaştan bez çantalarıyla güle oynaya okula gider gelirdi. İsmail Enver’in dikkatle takip ettiği olayların başında öğrencilerin sabah okula gitmeleri, öğleden sonra okuldan dönmeleri gelirdi. Onların oyun oynamasına bakar, boyunlarında asılı, rengârenk kumaştan dikilmiş çantalara gözleri takılır, birbirlerinin küçük feslerini düşürmelerini tebessüm ederek izlerdi.

Uslu ve sakin bu çocuğun küçük, ela gözleri ve buğday renkli teni öne çıkan fiziksel özellikleriydi. Ancak söz konusu sakinliğinin tam tersine, gözleri cam gibi parlak ve çok karmaşık düşüncelerin yansıdığı iki önemli izdi. Ona bakan dış sakinliğinin aksine içinde adeta pek çok yaramazlığı üst üste biriktirdiği hissene kapılırdı.

İptidainin öncesinde açılan sınıflara üç yaşını dolduran çocuklar alınarak onlara temel dini eğitimler verilirdi. Aynı zamanda oyunlar öğretilir ve okumaya geçmek için temel bilgiler aktarılır, harfleri tanıma çalışmaları yapılırdı.

İsmail Enver'i anne ve babasından ziyade, babaannesi ayrı severdi, arada sırada "Benim torunum paşa olsun," derdi. Babası da annesi de oğullarının geleceği ve mesleği hakkında bir kelime etmemişlerdi ama iyi bir eğitim almasında hem fikirdiler. Zaten son zamanlarda evde konuşulan başlıca konu oğullarının hangi okula gitmesi gerektiği idi. İsmail Enver iptidainin erkenci kısmına mı gitmeliydi yoksa altı yaşına gelince iptidaiye doğrudan mı gitmeliydi? Burada belirleyici Ayşe Dilara Hanım oldu. İsmail Enver iptidainin erkenci kısmına gönderilecekti. Ailenin tekdüze giden hayatları şimdi okula başlayacak minik yavrularıyla biraz olsun değişecekti. En çok da Şükriye Hanım seviniyordu, torunu paşalığa giden yolun başına gelmişti. Paşa olsun yeterdi. Asker ya da sivil onun için hiç fark etmezdi.

Bir sabah erkenden yeni elbiseleri giydirilen İsmail Enver, babasının elini tutup en yakında bulunan iptidainin erkenci kısmına yazdırıldı. Buna en çok oğulları sevindi. Çünkü evden özenerek baktığı çocukların yanında olacaktı artık, onun da boynuna astığı çantası, başına geçirdiği küçük fesi vardı. Okuldan içeriye girdiğinde diğer çocuklara göre gayet sakindi. Büyük bir olgunlukla sınıfına geçip muallimi beklemeye başladı. Akranlarının yaptığı yaramazlıkları gözlüyor, onlara katılmıyor sadece tebessüm ederek izliyordu. Bu sevimli küçük öğrenci sınıfın diğer öğrencileri tarafından zamanla sevildi. Sevilmesinde nedenler sakinliği, olgunluğu ve derslere karşı gösterdiği gayretiydi. Onu her oyuna davet ediyorlar, birlikte oynamak için çağrıda bulunuyorlardı. İsmail Enver derse verilen aralarda okul bahçesinde koşuran, bağrışan, oyun oynayan öğrencilere bakıyor, onları uzaktan izliyor, bazen oyunlarda yer alıyordu.

İsmail Enver o sene sınıfını bitirdi. Evlerine daha yakın olan, yeni açılan iptidaiye yazdırıldı. İkinci senenin başında okula başlamıştı ki babası Ahmet Efendi'nin tayini çıktı. İstanbul'dan Manastır'a, gideceklerdi. Okuluna artık orada devam edecekti. İsmail Enver beş yaşında hem okulundan hem de Payitaht'tan ayrılıyordu, bu şehre kim bilir ne zaman dönecekti?.. Ancak o yaşı itibarıyla bu ayrılığın henüz farkında değildi. Trenle yolculuk yapacak olmalarından dolayı için için seviniyordu.

2. BÖLÜM MANASTIR'DA

Kara tren Ahmet Efendi ve ailesini İstanbul'dan alıp Manastır'a götürürken büyüklerin yüreğinde ince bir hüznün tortusu birikmişti. Uzun süre yaşadıkları bu büyük şehirden ayrılıp, bilmedikleri bir yere; daha küçük, daha sessiz ve daha sakin diye düşündükleri kasabaya yol alırken, yüzlerine yansıyan mahzunluk belirginleşiyordu. Ahmet Efendi kucağında oğluyla yolculuk yaparken Manastır'da daha az işi olacağını tahmin ediyordu. Ara sıra başını pencereye dayamış halde dışarıyı seyreden eşine bakıyor, yorgun mu gözüküyor yoksa üzülüyor muydu, diye düşünüyor ama sormaya cesaret edemiyordu. Zira onun tedirgin olmasından endişe ediyordu. Annesine bakınca onun her şeyi kabullenişini, rahatlığını görünce biraz rahatladı.

Şükriye Hanım oğlunun tayinini hayra yormuştu. Bu yüzden uzun yolcuğu hemen kabullenmişti hatta ara sıra bazı siyasi kargaşanın meydana geldiği Manastır'a gidecek olması kendisini endişelendirmemişti. Torununa bakıp gülümsüyordu. "Her geçen gün annesine benziyor benim paşam," diyordu içinden.

Tren uzayıp giden, gurbeti gurbete bağlayan demir yolunda dumanını savurarak ilerlerken Trakya ovalarını geçmişlerdi. Artık Balkan eteklerine geldiklerini ağaçlık, yeşillik ve gittikçe sarp bir coğrafyada gözükten ormanlardan anlamışlardı. Balkanlar büyük dağ silsilesiydi. Bir dağın omzunu başka bir dağa yasladığı, zaman zaman geçit vermez geniş bir bölgeydi. Bu dağlarda, bu bölgede yaşayan, iç içe geçmiş birçok milletten de insan vardı. Dilleri, dinleri, giyimleri, gelenek ve görenekleri farklıydı. İşte söz konusu bu farklılıklar 93 Harbi'nden sonra bariz bir şekilde belirivermişti. Üstelik Rusya var olan farklılıkları durmadan fitneyle körüklüyordu. Savaştan önce birbirlerine evlerini emanet eden komşular şimdi evlerini kilitliyor, hızlıca silahlanıyorlardı. Balkanlar, nice hayatın, sevdanın, ümi-

din, hayalin göçe durduğu yollarla örülüydü. Bu yollar bazen keşişir bazen ters yönlerde uzayarak ayrılığa, hüznü, acıya ve çileye uzardı. Bu yollar bazıları için vatana, bazıları içinse vatansızlığa çıkardı.

Balkanlar milliyet kavramının yeni yeni sindiği dağlar silsilesiydi. Özgürlük için yanıp tutuşanlar dağlara sığınarak, dağlardan aldığı güvenle Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele ediyorlardı. Artık buralarda Türkler yer almamalıydı. İşte bu karar, bu istek Ruslar tarafından sık sık çetecilerin kulaklarına fısıldanıyordu. Zaman zaman Avrupalı diğer büyük devletler de aynı emeli dile getiriyorlardı. Sıklıkla Osmanlı Devleti'nin baskısından, hukuksuzluğundan bahsediyorlar, bu tür olumsuzlukların giderilmesini tahta geçmiş genç padişahın ısrarla talep ediyorlardı. Aksi halde çeşitli yaptırımlar getireceklerini belirtiyorlar, daha fazla özgürlük, daha fazla serbestiyet verilmesini istiyorlardı.

Ahmet Efendi ve ailesi Manastır'a yol alırken Balkanlar gittikçe bir cadı kazanına dönüşüyordu...

Manastır-1886

Ahmet Efendi ve ailesi epey uzun süren tren yolculuğundan sonra Manastır'a ulaşmak üzereydi. Yolcuların hepsi heyecanlıydı. Kara tren onları Payıtaht'tan devletin küçük bir kasabasına getirivermişti. Kasabanın hemen dışında yer alan istasyonda tren durduğunda uzun yolculuğun yorgunluğuyla yavaşça vagonlardan inenlerin ellerindeki denklere, sepetlerden, bavullardan, bohçalardan hasretler, ayrılıklar, kavuşmalar, ümitler küçük istasyonun üzerine dökülüyordu.

Manastır kasabası dört dağın arasındaki düz bir yerde kurulmuştu. Kasabayı sarmalayan güre ve sık ormanlarla kaplı dört dağ, dört kale gibi etrafta yükseliyor, kasabanın biraz ötesinde düşük eğimle başlayan dağların etekleri giderek dikleştikçe ağaçların sıklığı ve ululuğu artıyordu. Dört dağ arasında dolanan rüzgâr kasabayı dolaşılıyor, temiz havasıyla nemi alıp götürüyor, bu da insanları sağlıklı kılıyordu.

Ahmet Efendi ve ailesi yeni evlerine kısa sürede yerleştiler. Artık sıra, oğullarının eğitime devam etmesi için okul aramaya gelmişti. Birkaç okulu araştırdılar fakat Ayşe Dilara Hanım oğlunun zayıf, çelimsiz ve kısa boylu olmasından dolayı endişeliydi, bu yüzden İstanbul'da olduğu gibi eve en yakın olan okulu tercih etmişti.

İsmail Enver okuldan eve, evden okula ilk önceleri annesi tarafından getirilip götürülürken daha sonra bir başına gidip gelmeye başladı. Arkadaşlarıyla birlikte uzun yolu oyunla, sohbetle geçirirdi. Ama o hep az konuşurdu. Arkadaşlarını sıklıkla dinlerdi. Sonra dinlediklerini aklında tartardı. Bir gün arkadaşıyla dere boyunca uzanan ağaçlık yoldan eve dönerken, karşıdan gelen bir grup atlı dikkatini çekti. Hemen aklına Manastır'da eve taşınırken arabacının bakımlı atları geldi. Gözleri yaklaşanlardaydı. Hemen arkadaşının kolundan çekerek yolun kenarında bir tümsekte durup askerlere hayranlıkla bakmaya başladı. On beş kadar süvari önlerinden geçiyordu. Atların hepsi bakımlı, adaleliydi. Nallarından çıkan sesler etrafta yankılanırken, atlar başlarını salladıkça yeleleri dalgalanıyordu. İşte bu İsmail Enver'in çok hoşuna gitti. Hele, atların o iri siyah gözleri, üzerlerindeki eyerleri, iki tarafta sallanan üzüngileri yok muydu... Sonra süvarilere baktı. Hayranlığı daha da arttı. Üzüngilere basmış pırıl pırıl boyalı çizmeler, üzerlerindeki üniformalar, ellerindeki tüfekler, bellerindeki kılıf içindeki tabancalar, yanlarından sarkan kasaturalar, başlarında kalıplı temiz fesler... İsmail Enver askerleri ilk defa bu kadar yakından görüyordu. Gördüklerini beynine nakşediyor, büyülenmiş halde gözleriyle hiç kırpmadan bakıyordu. Onlar masallarda anlatılan kahramanlar gibiydiler. Bakımlı atlar üzerinde süvarilerin hepsi uzun boylu, iri yapılı ve birer destan cengaveri gibiydiler.

Kafilenin en sonundaki subay öğrencilere selâm verdi. Bunun üzerine çocuklar çok memnun oldular ve gülümseyerek subayı selâmladılar. En çok heyecanlanan ise İsmail Enver oldu:

“Gördün mü subay bize selâm verdi!” dedi.

“Evet, biz de ona verdik.”

Heyecanlanmış, kalbi küt küt atmaya başlamıştı. Uzaklaşan süvarilerin arkasından hayranlıkla baktı.

“Ne kadar bakımlı atları vardı...”

“Süvarilerin atları hep bakımlıdır.”

“Süvari mi onlar?”

“Evet. Balkanlar'a gidiyorlar, o gördüğün dağların ötesindeki daha ötesindeki dağlara eşkıya kovalamaya.”

“Dağlarda eşkıya mı var?”

“Olmaz mı? Babam diyor ki o eşkıyalar devletimize karşı suç işliyor-muş...”

“Süvariler onları yakalar,” dedi İsmail Enver.

“İnşallah...”

Sonra yolun kalan kısmını hiç konuşmadan yürüdüler. Çocukların aklında süvariler ve atlar vardı. İsmail Enver, “Babaannemin bahsettiği paşalar böyle mi olur?” diye kendine sormadan edemedi.

Artık, her okul çıkışında süvarilere rastlar mıyım diye yol gözlüyordu...

Çamaşır Teknesinde Yatan İsmail Enver

İsmail Enver'in evinde hayat yatağını bulup giden ırmak gibiydi. Bazen duruluyor, bazen boz bulanık akıyordu. Ailede uzun süren huzur döneminden sonra bir tartışma yaşıyordu. Bu tartışma Ahmet Efendi kaynaklıydı. Onun eğlenceyi seven yapısı zaman zaman evde hem eşinin hem annesinin gözünden kaçmıyordu. Bu durum Ayşe Dilara Hanım'ı zorluyordu. Ailenin yükünü omuzlamaya gayret ediyordu. Ev işleri, çocuklar, kocasının durumu derken epey yoruluyor ve sinirleri her geçen gün yıprandığından sağlıklı beslenemiyor, zayıflıyor daha sınırlı oluyordu. Ancak onun ümidi, tesellisi oğlu İsmail Enver'di...

Bir gün komşusu bahçedeki ulu meşenin altına çamaşır kazanlarına su doldurarak ateş yaktı. İçeri geçip kirli çamaşıruları sepete doldururken, aklına Ayşe Dilara Hanım geldi. Eğer kirli çamaşırını varsa beraber yıkayabilirdi. Komşusunun sesini duyan Ayşe Dilara Hanım sınırlı ve kızgın bir şekilde yatakların çarşaflarını, örtüleri, sedirlerdeki dantelleri, kirli gömlekleri, pantolonları toplayıp büyük bir sepetin içine koyup dışarı çıktı. Ayağında takunyayla bitişikteki avluya geçti. Komşusu sundurmadaki kilere girdi, duvarda asılı duran çamaşır teknesinin, ipini çividen söküp getirdi. Yavaşça kazanın yanına koydu. Bu tekne, ağaçtan yapılmış, bir buçuk metre uzunluğunda, elli altmış santim eninde, iki karış derinlikte, artık sıcak sudan ve sabunlardan dolayı iyice ağarmış, ağaç desenlerinin dahi kaybolduğu akça ağaçtan yapılmıştı. Çamaşırılar bu teknenin içine atılır, sıcak sıcak tokaçlanır, suyu tazelenerek bu işlem tekrarlanır daha sonra da çamaşırılar sıkılır, tekneye konarak kuruması için ya ipe asılır ya da avlunun kara çalılıarı üzerine serilirdi.

Kirli sepetini alıp teknenin yanına giden Ayşe Dilara Hanım komşusunun su kabağından yapılmış maşrapayla sıcak suyu teknenin içine

dökmesi üzerine gerildi. Yutkundu ve öylece kaldı. Komşusu tekneyi sıcak suyla doldurmak için su boşalttıkça Ayşe Dilara Hanım fena oluyordu. Gözleri büyüyor, yutkunamıyor, nefes alması güçleşiyordu, elini boğazına götürdü. Nefes almak istiyor ama alamıyordu. Başı dönüyordu, çamaşır sepetini zorlukla yere koyabildi. Bir kaygısının, bilinçaltına yerleşmiş bir teneşir takıntısı olduğunun farkında değildi. Uzun düz tahta, uzun masa, ona hep teneşiri hatırlatıyor, aklına ölüm geliyor ve adeta bu duygu onu bir anlığına hayattan koparıyordu. Böyle anlarda çok sevdiği oğlu İsmail Enver'i teneşir üzerinde yatar görüyordu. Kazanla sıcak su taşıyorlardı. Teneşirin her iki yanında buhur yakılıyor, çıkan dumanları insanın genzini yakıyor ve ölümü çağrıştıran bu durum onu bambaşka biri yapıyordu⁷. İşte yine aynı şey olmuştu sanki vefat eden oğlu İsmail Enver'i yıkamak için komşusunun sıcak su dökmesi kendisini boğuyordu. Gözleri büyümeye devam ediyor, elleri titriyor ve gözlerini dikmiş halde çamaşır teknesine bakıyordu.

Çok sevdiği oğlu İsmail Enver teknenin içinde boylu boyunca yatıyordu. Çenesini beyaz bezle bağlamışlardı. Yüzünde tatlı bir gülümseme vardı. Rengi solmuştu. Ayşe Dilara Hanım bu durumu kabul edemiyor, gönlüne ağırlık çöküyordu. Titremesi artıyordu. Gözleri adeta kilitlenmiş gibiydi. Rengi atmış, yutkunmak istiyor ama yutkunamıyor hele nefes alabilmek için çabılıyor ama o duyumsadığı buhurun kokusu genzini yakıyor, nefes almasına engel oluyordu. Birden etrafındaki her şey dönmeye başladı, dizlerindeki, ayaklarındaki gücü tükenince kendini bıraktı. Bir anda her yer karardı, çamaşır teknesinin yanına boylu boyunca yığılıverdi.

“Ayşe Abla! Ne oldu birdenbire! Hay Allah!”

Komşusu hemen kuyudan su çekti. İlk önce Ayşe Dilara Hanım'ın yüzünü soğuk suyla yıkadı, bileklerini ovdu. Boynuna ve kollarına su döktü. Arada sırada yanaklarına hafifçe vurarak endişeyle seslendi:

“Ayşe Abla! Ne oldu? Herhalde sıcaktan bayıldı...”

Az sonra gözlerini açınca komşusu rahat bir nefes aldı.

“Oh çok şükür, abla korkuttun beni.”

“Ne oldu bana?”

“Bayıldın, sıcaktan olacak.”

7 Ş. S. Aydemir, Enver Paşa, Cilt-1, s 187.

“Ah İsmail Enverimi gördüm, ölmüştü, teknenin içine yatırmışlardı. Onu yıkamaya hazırlanıyorlardı. Nasıl içim acıdı anlatamam, birden kendimi kaybediverdim.”

“Haydi abla, bırak bu kuruntuları. Sil aklından böyle şeyleri, gel şu gölgede oturalım biraz dinlen...”

Gölgede dinlenirken Ayşe Dilara Hanım’ın aklında bir düşünce daha belirmişti. Hani oğlu doğduğunda, kocası ismini koyarken İsmail Enver olsun demişti ya. Hani ilk ismi de İsmail’di ya... Yoksa oğlu gerçekten kurban mı olacaktı?.. Böyle bir şeyi yaşamaması için dua etti. “Vatanı için kurban olsun,” diyen kocasının sesi hep aklının bir köşesinde duracaktı. Ayşe Dilara Hanım bu endişeyle yaşayacak, oğlu için kaygılanmaya devam edecekti.

Oturduğu yerden hâlâ çamaşır teknesine bakıyor ve oğlunun orada yatmadığına kendini ikna etmek için uğraşıyordu. Gözleri büyüyor, arada nefesi hâlâ sıkışıyordu. Kulaklarında ise kocasının o cümlesi yankılanıp duruyordu:

“Adı İsmail Enver olsun, vatanına kurban olsun.”

Askeri Rüштиye, 1889-1893

İsmail Enver iptidaiyi bitirmişti. Bundan sonra hangi okula gitmeliydi? Onun aklında hep gördüğü süvariler vardı. Asker olmak istediğinden Askeri Rüштиye’ye gitmek amacındaydı. Ancak bu fikrini ailesine henüz söyleyemiyordu.

Bir akşam evde büyükleri arasında hangi okula gideceği konuşulurken, hiçbir şey demeden onları dinleyen İsmail Enver, oluşan sessizlikten yararlanarak; “Ben Askeri Rüштиye’ye gitmek istiyorum,” deyiverdi. Onun bu isteği, açıkçası babaannesi dışında, annesini ve babasını çok şaşırttı. Birbirlerine baktılar daha sonra babası:

“Ama oğlum, senin bu sene okula gidebilmen imkânsız. Bir yaş daha büyümen gerekli,” dedi.

“Olsun ben istiyorum!”

“Ama yaşı tutmayanı okula almazlar ki.

“Okula gider, orada çok okumak istediğimi söylerim. Almazlar mı?..”

Babası Ahmet Efendi bir şey diyemedi, yanıt veremedi. Oğlunun kalbi kırılırsın istemiyordu. En azından okula götürür, o da hevesini alırdı. Küçük yaşına rağmen kendisini okula alacak halleri yoktu ya...

Fakat İsmail Enver'in ümitleri çoktu, sık sık o baktığı dağlar kadar yüce, ulu, gökyüzü kadar engindi. Okula yazıldığını, askeri öğrenci üniformasıyla eve gelip gittiğini hayal ediyor, babaannesinin "Paşam," deyişini hatırlıyor, hevenk hevenk sevinç duyuyordu. Hele o süvariler gibi bakımlı bir atı olursa, dağlara giderse, hani o eşkıyaların barındığı dağlara... Ama yaş küçük diye ya okula almazlarsa... O böyle bir olasılığın üzerinde durmuyor, "Neden almasınlar, ben çok istiyorum o okula gitmeyi," diyor, başka bir şey demiyordu. Ona göre istemek yeterliydi; hayal etmek, ümit etmek şarttı. Belki ilerideki yıllarda şahsiyetinin gelişmesinde yer edinecek bu özellikler daha şimdiden zihninde, gönlünde filizleniyordu. Bir şeye karar verdi mi, ondan geri dönmeyi asla düşünmüyor, hemen olsun istiyordu. Oyalanmak, beklemek ona göre değildi. Ailesinin bunca zamandır düşünmesini, gideceği okul hakkındaki tartışmalarını anlayamıyordu, boşuna zaman kayıydı. Askeri Rüştîye'ye yazılmalıydı işte. Yaşı küçükse de bir sene daha bekleyemezdi ki. O kararını vermişti, beklemeye gerek yoktu.

Babası Ahmet Efendi yorgun argın işten döndükten sonra oğlunun ısrarla, "Askeri Rüştîye'ye gideceğim," demesinin önüne geçebilmek için tek çarenin, onu okula götürüp bu isteğinin son bulmasını sağlamak olduğunu düşünüyordu. Nasıl olsa, okula almayacaklardı. O böyle tahmin ediyordu.

Bir sabah babası, oğluyla birlikte faytona binip kayıt dönemine giren Askeri Rüştîye'nin önünde indiler. Okula alıcı gözlerle bakan İsmail Enver, evet, ben burada okumalıyım, asker olmalıyım, diye iç geçirdi. Bazı üst sınıflardaki öğrencileri seyrediyor, okulun içine girdiğinde dizlerinin titrediğini ve çok heyecanlandığını hissediyor, babasının elini daha sıkı tutuyordu. Kayıt odasına doğru ilerlediler.

Memur, Ahmet Efendi'ye; "Okul için oğlunuzun yaşı tutmuyor, nasıl kayıt yapalım?" diye sordu.

"Kendisi bu okulu o kadar çok istiyor ki."

"Anlıyorum, bu güzel bir şey ama..."

"Bize yardımcı olunuz rica ediyorum."

"Kurallar belli efendim. Kendisini okula alamayız."

Deminden beri konuşmaları dinleyen İsmail Enver memura:

“Ama okulda okumayı çok istiyorum. Askerleri ve askerliği çok sevdim. Ben bu okula yazılmalıyım. Babaannem bana hep ‘Paşam,’ der, belki daha sonraki yıllarda paşa olacağım, vatanıma, milletime hizmet edeceğim. Belki de büyük adam olurum kim bilir. Yalvarıyorum, beni okula kaydediniz.”

Babası:

“Görüyorsunuz işte okula girmek adına can atıyor... Kayıt etseniz belki daha sonra kendisi cayabilir, vazgeçebilir,” sözleriyle memura açıklama yaptı.

“Asla vazgeçmem!”

Memur deminden beri sessiz, sakın bir öğrencinin okul söz konusu olunca gösterdiği hevesini, heyecanını, kararlılığını takdir etti. Bu yaştaki ısrarına şaşırdı. Kurallar belliydi, karşısındaki öğrenciye nasıl yardım edebileceğini düşünüyordu. Ne yapmalıydı? Deminden beri yalvaran gözlerle kendine bakan İsmail Enver’i baştan ayağa süzdü. Odada çıt çıkmıyordu. Öyle bir derin sessizlik hâkimdi ki sinek uçup kanadını çırpırsa sesi dahi duyulacaktı. Ahmet Efendi ve oğlu memura, memur da İsmail Enver’e bakıyordu. Onun ela gözlerine dikkat kesilmişti. O gözlerde ne gördü, ne hayal etti bilinmezdi. Ondaki cevheri, ondaki hırsı, ondaki ümit ve hayal dünyasının enginliğini mi sezmişti yoksa büyük adam olacağını mı hissetmişti bilmiyordu. Böyle sakın yaradılıştaki çocukları iyi tanırdı. Sessizliğinin, sakinliğinin altından gönüllerinde, dimağlarında daima sert fırtınalar eserdi. Hâlâ yalvaran gözlerle kendine bakan bu çocuğa ne diyecekti? Ne karar verecekti? Belki de ileride büyük bir adam olacaktı? Kim bilebilirdi ki?.. Kayıt memuru öyle bunaldı ve çocuğun o ela gözlerinden dolayı öyle bir baskı altındaydı ki terlemeye başladı. Cebinden mendilini çıkarıp alnını sildi. İçeride hüküm süren sessizlik devam ediyordu. “Asker olmak istiyorum,” diyen pek çok öğrenci görmüştü ama bu çocuk diğerlerinden farklıydı. Kararlıydı, inatçıydı ve ısrarcıydı. Ayrıca insanı etkileyen, kavrayan bir hali de vardı. Bu belli oluyordu. Şimdi ne karar verecekti? Çocuğun üzgün, ağlamaklı bir şekilde sırtını dönüp gitmesini ister miydi? Yoksa sevinç içinde güle oynaya, eve yollanmasını mı tercih ederdi?.. Karar veremiyor hâlâ düşünüyor, elindeki kalemi eviriyor çeviriyor ama çocuğun gözlerinden kendini alamıyordu. Sonunda; “Tamam, her türlü riski göze alarak oğlunuzu okula kayıt edeceğim,” dedi.

İsmail Enver kendinden hiç beklenmeyen şekilde tepki göstererek havaya sıçradı, ellerini çırpıttı ve “Yaşasın!” diye haykırarak odayı çınlattı. Bu karara en çok babası Ahmet Efendi şaşırıldı. Oğlunun kayıt edilmeyeceğini düşünürken, evladının ısrarı, isteği memuru dahi etkilemiş, onu okula kayıt etmek zorunda kalmıştı. Önündeki kalın deftere bir şeyler yazmaktayken İsmail Enver’e; “Bana söz vereceksin evlat. Bu devlet için, bu vatan için, elinden geleni yapacaksın, tamam mı?” diye sordu.

“Tamam!”

“İşte şimdi anlaştık, hayırlı olsun.”

Odadaki sessizlik yerini sevinçli, heyecanlı, ümitli konuşmalara bırakmıştı. Askeri Rüstiye’ye gitmeyi çok isteyen Ahmet Efendi’nin oğlu İsmail Enver sonunda muradına ermişti. Çok istemenin, kararlı olmanın kazancını işte o gün görmüş ve anlamıştı. Bu tespiti ileride onun psikolojisini çok etkileyecekti. Okuldan ayrılırken babasının tuttuğu elini bırakmış, neşe içinde hopluya zıplaya gidiyordu. Onlara pencereden bakan memur ise kafasını sallayıp “Ne kadar da sevindi yavrucak,” diyordu.

Bahçeden çıkınca kendini bir asker gibi gören İsmail Enver aklına süvarileri getiriyor ve onlar gibi atlara bindiğini, silahlar kuşandığını, dağlara doğru gittiğini hayal ediyordu. Eve nasıl geldiğini bilemedi. Babaannesinin ve annesinin soran bakışlarına ilk önce sessiz, sakin kalan çocuk, olanca sesiyle haykırıyordu:

“Okula yazıldım! Asker olacağım!”

Hepsi bu kadardı işte. Her şeyi iki kısa cümlede özetlemişti. Uzatmadan, ayrıntıya girmeden olan biteni anlatıvermişti. Ahmet Efendi, söyledikleri doğru mu diye kendisine soran gözlerle bakan eşine ve annesine:

“Evet, doğru yazıldı. Memura öyle ısrar etti ki adamcağız sanırım ona acıdığı için kayıt etti. Ama bu bir heves mi, geçici bir tutku mu bilemem,” diye açıklama yaptı. İsmail Enver ise babasının bu sözlerini duymadı içeri girip kardeşi Hasene’ye sarıldı:

“Ben, asker olacağım!”

Ardından Ahmet Efendi olan biteni her ayrıntısıyla anlattı. Babaannesi şaşırmadı, “O benim paşam,” dedi. Ayşe Dilara Hanım ise dalgındı, ona göre asker demek; tehlike demektir, hep tedirginlik, hep endişeli olmak demektir. Bu düşünceler onu son dönemlerde gene o eski sinirli günlerine döndürebilirdi. Oğlu subay çıktığında diken üstünde olacak, devamlı haber

bekleyecek, soracaktı. Bütün bunları düşününce neşesi kaçtı. Eşine baktı, onun ise ellerini açıp, “Ne olacak bakalım, göreceğiz,” diyen tavrını gördü. Bir şey demedi ama içindeki endişe biraz daha büyüdü...

İsmail Enver Askeri Rüştiye’ye başladığında bir kardeşi daha oldu, ona Nuri adını verdiler. Ailesi genişliyordu. Bu annesinin daha da yorulmasına sebep oluyordu. Artan yorgunluk onda gene bazı endişelere, kuruntulara ve tedirginliklere sebebiyet veriyordu. Ahmet Efendi ise sıkıntıdaydı, çünkü borçla satın aldığı evin parasını ödeyemiyordu. Evlatlarının sayısının artmasından dolayı daha çok çalışması gerekiyordu. Arada sırada eğlenmek istiyor ama buna fırsat bulamıyordu. Ayrıca son dönemlerde demiryolu hattında yapılan işleri denetlemek için uzun mesafeleri atla kat ediyor, yoruluyor, eve bitkin halde dönüyordu. Bunlar yetmezmiş gibi, İsmail Enver’den bir yaş küçük, üvey kardeşi Halil de onlarda kalacaktı. Kendisine öyle haber gönderilmişti. Aile daha da büyüyordu... Borcu vardı ve işinde sıkıntılar yaşıyordu. Ahmet Efendi bu zorlukların üstesinden gelmek için uğraşıyordu.

***

Okulun en küçüğü, en kısa boylusu İsmail Enver’di. Ama akranları arasında en olgun davranan, sessiz ve sakin olan öğrenci de kendisiydi. Yaramazlık nedir bilmezdi. Üzerinde, doğuştan gelen bir sakinlik vardı. Oyuna pek hevesli değildi. Derslerdeki gayreti takdir topluyordu. Hatta diğer öğrencilere göre öğretmenleri tarafından daha çok seviliyordu. Okuluna isteyerek gidiyordu. Tatillerde evine dönüyordu. Annesi onu çok özlüyor, oğlunun eve gelmesini iple çekiyordu. İsmail Enver’i askeri elbise içinde gördükçe gizemli bir gurur her yanını sarıyor ama daha sonra büyük endişe dalgasına kapılıp alt üst oluyordu. Çamaşır teknesinde oğlunun öldüğünü hayal ettiği o eski günlerin etkisinden uzun zaman geçmesine rağmen hâlâ kurtulamamıştı. Bir gün oğlunun öldüğü veya öldürüldüğü haberini alacağını düşünüyor ve daha şimdiden büyük kaygıya kapılıyordu. Ama askeri elbise evladına çok yakıştıyordu...

İsmail Enver yapılan ilk sınavlarda yetmiş beş kişilik okulda kendisinden beklenmeyen başarı göstererek yedinci oldu. Ancak o yedinciliği kabul etmiyor, “Daha da başarılı olmalıyım,” diyordu. Yıl sonundaki din dersi sınavına girinceye dek hırsı ve isteği devam ederken, o gün büyük bir hayal kırıklığına uğradı.

“İsmail Enver! Söyle bakalım Haccın önemini? Manasını ve anlamını?”

Düşündü, aklına hiçbir şey gelmiyordu. Bu konuyu öğretmenin anlattığını da hatırlamıyordu. Sustu. Acaba anlatmış mıydı? Hayır, anlatmamıştı.

“...”

“Bilmiyor musun yoksa?”

“Hocam, bu konuyu bize anlatmadınız ki.”

“Anlattım, anlatmaz olur muyum!”

“Hocam anlatmadınız.”

“Anlattım evladım!”

Bu durumda, İsmail Enver ona yardımcı olsunlar diye arkadaşlarına baktı ama sınıftaki bütün öğrencilerin başı öne eğikti. Biliyorlardı ki arkadaşları da onlara bakıyordu, gözleri üzerlerindeydi. Fakat kendisine destek çıkacak kimse yoktu. Hocaya karşı gelmektense, işlenmeyen dersten dolayı oluşan zor durumu kabullenmişlerdi.

“Evet, cevabını bekliyorum!”

“Anlatılmayan konu hakkında bir cevabım yok hocam.”

“Anlattım diyorum evladım.”

“Hayır, anlatmadınız hocam, dersi gayet iyi takip ediyorum.”

“Otur yerine!”

İsmail Enver yerine oturduğunda arkadaşlarına baktı fakat hepsinin başı hâlâ öne eğikti. Onunla göz göze gelmeye çekiniyorlardı çünkü haklıydı, hac konusu derste işlenmemişti. O gün hocası İsmail Enver’e zayıf not verince yedincilikten, yetmiş beş kişilik okulda altmışıncılığa düştü. Bu durum onun için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. Kabullenmediği diğer konu ise haksızlık karşısındaki arkadaşlarının suskun kalmasıydı. Yine de onlara en küçük sitemde bulunmadı. Ancak şunu iyi öğrenmişti ki her şeyi tek başına halletmeliydi. Arkadaşlarından, dostlarından yardım görmek, yardım istemek ve yardım beklemek yerine her işini başarmak için kendisi gayret etmeliydi. Haksızlık karşısında çaresiz kalmıştı. Daha da sessizleşti, sakinleşti. İkinci sınıfa başladığında geçen seneki gibi derslerine çalışmıyordu. O hâlâ din dersi hocasının yaptığı haksızlığı hazmedemiyordu. O günler aklına geldikçe çalışmaktan, okumaktan soğuyordu. Bazen her şey anlamsızlaşıyordu. Askerlik adına bunca isteği, hayalleri ümitleri olmasına karşın eskisi gibi hevesli değildi. Belki de, bu okulunu bırakacak başka

okula gidecekti. Her şeye rağmen kendini atların üzerinde subay olarak hayal ediyor ve eşkıya dolu dağlara doğru atını dörtnele sürüyordu...

İsmail Enver ikinci sınıfa geçtiğinde iyice yalnız kaldığı gibi takdir eden öğretmenlerinin ilgisi de azaldı. Oyunlara davet edilmez oldu. Arkadaşları arasında adeta bir kurt yalnızlığını yaşayan, askerliğe sevdalı bu öğrenci artık her şeyi kolayca kabullenir oldu. Üstelik ders bakımından sınıfın seviyesinden geride kalmasına rağmen durumu düzeltmek için çabalamaz oldu. Geçen sene kendisine yapılan haksızlık aklından çıkmamıştı. O haksızlığa karşı çıkmak istemiş ama eli kolu bağlı kalakalmış, haklılığını her şeye rağmen ispat edemediği gibi hocasını da ikna edememişti. Madem ki gerçekler göz ardı ediliyordu, madem ki doğrular dikkate alınmıyordu, çalışmanın ne anlamı var diye düşünüyordu. Üçüncü sınıfta da durumu pek değişmedi. İsmail Enver yine aynı tutumla okula başladı. Ancak böyle davranarak hiçbir şeyi çözemeyeceğini, çok çalışması, aklını başına toplaması gerektiğini anladı. Haksızlıkla mücadele etmek, her koşulda başarılı olmak zorundaydı. Ancak son sıralarda sınıfını geçebildi. Dördüncü sınıfta kesin kararlıydı, bu kez çalışacak ve iyi bir dereceyle okuldan mezun olmak için gayret edecekti. Sene sonu geldiğinde okul bitirme sınavlarına çok çalışmış, karşılığını da almış, yetmiş beş kişilik sınıfta on yedinci olmuştu.

Artık o mücadele etmek gerektiğini, haksızlık karşısında bir kenara çekilmenin, pes etmenin, her şeyi kabullenmenin doğru olmadığını, tam aksine çok daha çalışarak, gayret ederek zorlukların üstesinden gelmeyi öğrenmiş ve bunu da ispatlamıştı. Son başarısıyla kendine güveni gelmişti... Diplomasını aldığı anda karnesine yazılan iki satırlık notu merakla okudu;

“İstanbullu olup Manastır’da oturan, kondüktör Ahmet Efendi zâde kısa boylu, buğday benizli, ela gözlü Enver Efendi’nin durumu karib-i alâdır (iyiye yakın) ⁸...”

Manastır Askeri İdadisi 1893-1896

Bir süre elinde tuttuğu karnesine baktı, hissettiği sevinç değildi, hüznün de değildi. “İyi bile değilim. İyiye yakınım. Halbuki ben askerliği seven birisiyim. Bu bana hiç yakışmadı,” diye hayıflandı. Uzaklara baktı. Kendine

8 Ş. S. Aydemir, Enver Paşa Cilt-1, s186.

kızdı. Neden iki senesini boşa geçirip çalışmadı diye öfkeleni. Derslerine çalışsaydı, boş vermeseydi daha iyi olmaz mıydı? Gözleri doluyor, pişmanlığı büyüyordu. Hızla soluk alıp veriyordu. Nasıl davranacağını bilemiyordu... Okuldan çıktı. Olanca gücüyle koşmaya başladı. Daha fazla okulda oyalanmak istememiş, arkadaşlarının arasına katılmamıştı şimdi bir başına kalabilmek için en kısa sürede eve gitmek arzusundaydı. Daha hızlı koşmak için çabılıyor, gözleri sadece ufka bakıyor ve hiçbir şeye aldırılmıyordu. Yalnızca koşmak, ölesiye yorulmak ve sonra da unutmak istiyor, yine kendine kızıyor; “Unutmaya çalışmak, gerçeklerden kaçmak demektir. Gerçeklerden kaçamazsın, ne kadar hızlı koşsan da. Onlar dimağına aklına, gönlüne karışır, sana şah damarın kadar yakın olurlar, kendinden kaçarak, kendinden uzaklaşarak gerçeklerden kurtulamazsın. Geri dönecek ve tembelliğinle, boş vermişliğinin yüzleşeceksin. Hem de kendinle karşı karşıya gelecek...”

Eve geldiğinde soluk soluğaydı, merdivenleri koşarak çıktı. Kapıyı hızla açıp içeri girdi. Onun bu gelişinden dolayı annesi kucağındaki Nuri’yi yere bırakıp heyecanla sordu:

“Ne oldu oğlum? Hani karneni göreyim!”

“Görecek bir şey yok anne. İyi bile değilim işte!”

“Olsun, ben görmek istiyorum.”

Babaannesi Şükriye Hanım ise:

“Olsun paşam, gelecek sene daha çok çalışırsın! Neden kendini üzer-sin?” diye teselli etti. Ancak bu sözler onun bir kulağından girip diğer kulağından çıktı. Başka odaya geçip kapıyı sertçe kapattı. Çantasını ve diplomasını yatağın üzerine attı. Pencerenin kenarına oturdu ve somurtkan yüzle kendisine kızmayı sürdürdü. Kapıyı ısrar etmelerine rağmen açmadı. Ne kardeşlerini dinledi ne de babaannesini. Halbuki kardeşlerine dayanamazdı, onları sevmeden, görmeden, oynamadan duramazdı. Şimdi ise gözü hiçbir şeyi görmüyordu. Bu hal evdekileri daha da endişelendirdi. Annesinin tedirginliği arttı. Hele oğlunun diploma aldığı bugünde yaptıklarına bir anlam veremedi. Sessiz sakin çocuk neden böyle davranmış, öfke seline neden kapılmıştı? İsmail Enver kapıyı ancak akşama doğru açtı. Annesi ve babaannesi diplomasını o zaman görebildi. Kendisini teselli etmek istedilerse de o gene kimseyi dinlemedi. Manastır Askeri İdadisi’ne girebilmek için sınavlara hazırlanmayı kafasına koydu. Bu kez daha çok

çalışacaktı. O yıl yapılan giriş sınavlarında on beşinci olarak Manastır Askeri İdadisi'ne girdi. Bundan sonra Rüştiye'deki gibi davranmayacaktı...

Okullar başladığında Manastır'ın kenarında, geniş bir düzlükte yer alan okuluna gitti. Birinci sınıfta derslerine ağırlık verdi ve ikinci sınıfa on ikinci olarak, ikinci sınıfta da disiplinli şekilde çalışmaya devam ederek, bu kez sınıfını dokuzunculukla bitirip son sınıfa geçti.

Adını Mediha koydukları bir kız kardeşi daha oldu. Şimdi dört kardeşiler; iki erkek, iki kız, ayrıca kendinden bir yaş küçük amcası Halil de vardı ve her geçen gün annesinin yükü artıyordu. Bazen tatil günlerinde babası eve gelmiyordu. Bu durum annesini daha da öfkeliendiriyordu. Geldiğinde de işlerinin yoğunluğundan bahsediyordu. Bazen karı koca tartışıyorlardı. Üstelik evin borcu hâlâ ödenememişti.

İsmail Enver'in o eski sessizliği, sakinliği devam ediyordu. Her şeye rağmen derslerine odaklanıyordu. Ne arkadaşlarına ayak uydurup oyunlarına katılabiliyor, ne de onlarla gezmeye, dolaşmaya çıkıyordu. Kendisiyle beraberdi. Son sınıfta daha iyi olabilmek adına çalışıyordu ama yaramaz arkadaşları onu rahat bırakmıyordu... İsmail Enver resim yapmayı, gördüğünü çizgilerle anlatmayı seviyordu. Masanın üzerine konulan birkaç objeyi çalışıyorlardı. O sırada hocanın olmadığı bir anda kapı açıldı ve iki arkadaşı kucak dolusu ot ile içeri girdi. Adeta kendinden geçmiş halde resim yapmakta olan İsmail Enver'in üzerine otları boca etti. Her yanından; başından, omuzundan, kucağından otlar dökülüyordu. Sıra dolmuş, birazı da yere düşmüştü. O anda sınıfa giren resim hocası ot yığını içindeki öğrencisini görünce gözlerine inanamadı. Kim olduğunu anlamakta zorluk çekti hatta onun İsmail Enver olamayacağına kanaat getirdi. Sakin, etliye sütlüye karışmayan bir çocuğun yaramazlık yapabileceğini düşünemiyordu. Ancak bu durumu görmezlikten de gelemezdi. Otlar içindeki İsmail Enver hocasının karşısına dikildi. Baş eğik, gözleri yerdeydi.

“Oğlum, sen ne yapıyorsun böyle!”

“Şey hocam...”

“Bunu kim yaptı sana?”

Ancak karşısındaki öğrencisi inatla susuyordu.

“Evladım kim yaptı diyorum!”

Üzerindeki otları temizlemeye çalışan İsmail Enver'in ağzını bıçak açmıyordu. Arkadaşlarını ele veremezdi. Vermeyecekti de.

“Bak aksi halde sana ceza vereceğim. Haydi söyle.”

“Kimin yaptığını göremedim hocam.”

“Peki sen bilirsin... Üç hafta evine, izne gidemeyeceksin. Çabuk bu otları topla ve çöp kutusuna at!”

“Peki...”

Sessizce kalemini, kağıdını bıraktı. İlk önce üstündeki otları silkti. Sıradaki otları topladı, ardından da yerdeki otları da alıp çöpe döktü. Sonra yerleri süpürgeyle süpürdü. Üç hafta hem de gereksiz yere ve hiçbir suçlu olmadığı halde ceza alması onu üzdü. Verilen cezaya sadece arkadaşlarının hatırına katlanacaktı. Bu cezayı mecburen çekecekti. Ama ona oyun oynayan arkadaşlarının isimlerini tek tek sayıp hocasına söyleyemezdi... Ceza almalarına gönüllü razı olamazdı, onların yerine kendisi cezalandırılmıştı. Suçsuz olan öğrenci üç hafta sonu evine gidemeyecek ama suçlu olan arkadaşları ise izin kullanabilecekti. Fakat bu tutumuyla arkadaşları arasındaki saygısı, güvenilirliği ve dürüstlüğü, itibarı artmıştı. Artık arkadaşları İsmail Enver’i başka bir yere konumlandırmışlardı. Onda ne iyi hasletler vardı; ağzı sıkıydı. En ufak bir olayda kendisi zarar görse bile arkadaşlarını ele vermezdi. Güvenilirdi. Zararlı, hiçbir kötü alışkanlığı yoktu. Çalışkan sayılırdı. Hem politikayla ilgilenmezdi. İdeal bir subay adayı gibi davranıyor ve öyle yetişiyordu. Bunu gözlemliyorlardı. Bu gözlemi yapan sadece arkadaşları değildi, öğretmenleri de aynı düşüncede idi. Onun ileride iyi subay olacağını tahmin ediyorlardı ama biraz daha çalışması gerektiğini belirtiyorlardı.

Bir Çalgı Yüzünden

Ara sıra arkadaşlarıyla toplanınca yaptıkları sohbetler uzayıp giderdi. Bu konuşmalardan bazıları sıkılırdı. Farklı etkinliklerde bulunmak, okulun getirdiği o sıkı disiplinin dışına çıkmak isterlerdi. Yine böyle bir durumda arkadaşlarından biri; “Yahu bir çalgımız olsaydı. Ara sıra çalar söylerdik. Hem değişiklik olurdu,” diye ortaya fikir attı.

“Yok işte.”

Bir kenarda bu sözleri konuşmaları dinleyen İsmail Enver:

“Ben size çalgı yaparım,” dedi.

“Sahi mi!”

“Elbette ama benim istediğim malzemeleri bulup getirmelisiniz.”

“Olur, sen ne lazım onları söyle.”

“Tara benzer bir şey yapabilirim.”

“Tamam.”

Malzemeler bir yolla temin edilip kendisine verildi. İsmail Enver büyük ustalıklarla basit çalgı düzeneğiyle tara benzeyen çalgıyı yaptı. Hemen arkadaşını eline alıp tellerine vurdu, sevinçle arkadaşlarına bakındı ve:

“Oldu bu iş! Yaşa İsmail Enver!” dedi.

“Akşamları çalar ve söyleriz.”

Bu güvenilir arkadaşın el becerisi de vardı. Güzel resim yapıyordu. Onun sessizliğinin, sakinliğinin yanında becerikli halini görmüşler, çok memnun olmuşlardı. Arkadaşlarının bu kadar kabiliyetli ve donanımlı olmasına inanamıyorlardı.

Zaman zaman derslerden sonra, yatakhanedeyken tar eşliğinde şarkı söylemişlerdi. Yapılan düzenli aramaların birinde Enver'in çalgısı ele geçirilmişti. Hocalardan biri onu bulmuştu. Şimdi sıra bunun kime ait olduğu ve kimin yaptığını öğrenmeye gelmişti. Kısa süren soruşturmada sonra bir şey öğrenememişlerdi. Yalan söylemeyeceğini iyi bildikleri İsmail Enver'i odaya çağırdılar.

“Evladım bu çalgı kimindir? Kim yaptı? Seni biliyoruz ki yalan konuşmazsın... Haydi söyle bakalım.”

“Bu çalgı benimdir hocam, ben yaptım.”

“Senin mi? Ama evladım, senin çalgıyla çengile ne iş olur ki? Buna inanmam.”

“Hayır efendim, doğru söylüyorum, arkadaşlarım ısrar edince, ben de bu çalgıyı yapabileceğimi söyledim ve yaptım. Bana aittir.”

“Yalan söylemezsin, biliriz, demek bunu sen yaptın? Ot meselesinde olduğu gibi gene arkadaşlarını korumaya çalışma bak.”

“Hayır efendim, şerefim üzerine sizi temin ederim ki ben yaptım...”

“Tamam anlaşıldı. Sen şimdi dışarı çık, biz senin hakkında karar verelim.”

İsmail Enver sert bir selâm verip odadan çıktı. Pişman değildi. Verilecek ceza umurunda değildi. Çünkü bu kez hak etmişti. Ne ceza alacaksa da katlanacaktı. Sonradan odaya çağırıldı. Gene selam verdi. Başını dik

tuttu. Göğsünü ileriye çıkardı ve ileri bakarak hakkında verilecek cezayı dinlemek için tüm benliğiyle hazırlandı:

“Evladım, sana hiç yakıştıramadığımız davranıştan, yaptığın çalgıdan dolayı sana iki hafta izin yok. Umarım bu ceza aklını başına getirir de, bir daha böyle serkeşlik yapmazsın. İlk cumadan itibaren yasaklısın. Tatil günlerinde eve gidemeyeceksin.”

“Baş üstüne efendim!”

Hiçbir şey demedi. Arkadaşları izin kullanırken, İsmail Enver yine okulda kaldı...

Cezaların iyi yanı ise özlemiş, hasret kalmış olarak eve dönmesiydi. Evde kardeşleriyle buluşması ve annesinin yemeklerini yemesinden gayet memnun olurdu. Ayrıca babaannesi Şükriye'nin sık sık “Paşam,” demesi hoşuna gitmiyor değildi. Ama ailedeki huzursuzluğu da sezinliyordu. Evin borcu sıklıkla konuşuluyordu. Annesinin tedirginlikleri, endişeleri devam ediyordu. Kardeşleri büyüyordu ve annesinin onlara yetişmesi güç oluyor, babaannesi de ona yardım ederek yükünü hafifletmeye çalışıyordu.

Bir alt sınıftaki amcasıyla bazen dersler konusunda tartışıyorlardı.

Ab Girit/1896

*“Girit bizim canımız
Feda olsun kanımız”*

İlk önce İstanbul'da duyulan kara bir haber kısa sürede yolları, ovaları, dağları, dereleri, tepeleri aşarak Manastır'a dek ulaşıverdi:

“Girit, Yunanistan'a katılma kararı almış!”

Bu haberle adeta yıllardır geliyor denilen felaket Askeri İdadi'nin bütün sınıflarında okuyan öğrencilerin yakasına yapışıyor, onları sanki boğuyordu. Gizlice toplanarak Girit'in elden gidip gitmeyeceği üzerine saatlerce konuşurlarken, okulun sessiz, son sınıf öğrencisi Enver arkadaşlarının tepkilerini dinliyordu. Onlar hararetle şekilde tartışıyorlar, hükümetten yakınıyorlardı. Yönetimin basiretsiz, cesurca davranmayıp acziyet içinde olduğunu birbirlerine yana yıkıla anlatıyorlardı. Sultan II. Abdülhamit Han'ın izlediği politikayı yanlış buluyorlardı. Onlara kalsa Girit'e gidip savaşacaklar, adayı alt üst eden çetecilerden kurtaracaklardı.

Öğrencilerin ateşli konuşmalarına katılmayan İsmail Enver, onları can kulağı ile dinliyor, ilk defa politikaya dair düşünüyordu.

1896 yılında adada bulunan Türklere başlayan saldırılar gittikçe arttığından Rum çetecilerin her geçen gün başta Yunanistan ve büyük devletlerden destek bularak saldırılarına devam etmesi adadaki güvenliği ve huzuru bozuyordu. Bu durum Yunanistan'ın daha çok müdahalesine bir fırsat veriyordu. Girit adasında Rumların kurduğu Etniki Ateryia Cemiyeti ilk önceleri gizliden gizliye sonra da açıkça adanın Yunanistan'a ilhak edilmesini savunuyor, bunun için de her türlü mücadeleyi veriyordu. Hatta bu cemiyetinin çıkardığı olaylar nedeniyle Yunanistan adadaki Rumların güvenliğini sağlamak adına aslında işgal provasını gündeme getirmiş, adaya 1.500 kişilik bir askeri kuvvet çıkarmıştı. Bu kargaşa sürüp giderken, ertesi yıl Doğu Rumeli'deki olaylardan cesaret alan adadaki Rumlar yapılan çağrı üzerine Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyeceklerini belirttiler. Vergilerini vermemeye başladılar.

Arkadaşlarının Girit hakkındaki konuşmaları dikkatle dinleyen İsmail Enver ise durumu kavramaya başlıyor ve yönetimin gerektiği gibi vatani koruyup kollamak hususunda acze düştüğünü anlıyordu. Ayrıca çeteci kavramı üzerinde de duruyordu. Bu çetecileri hayalinde canlandırıyor, onları, her türlü zulmü yapan zalim insanlar olarak aklına yazıyordu. Çetecilerle ileride bir subay olarak mücadele etmenin gerekliliğini sorguluyordu. Ülkeyi yönetenler neden bu kadar zaaf içinde olabiliyordu? Asker neden yetersiz kalıyordu? Avrupalı büyük devletler Osmanlı Devleti gibi köklü büyük bir devletten ne istiyorlardı, neden baskı kuruyorlardı? Niçin Sultan'a baskı yapıyorlardı. "Sultan da içeride binlerce hafiyesiyle yönetimini sert ve kararlı bir şekilde devam ettiriyor," diyen arkadaşına soran gözlerle baktı. İsmail Enver bir yandan bunları düşünüyor sonra kendi içine gömülüyor, üzülüyordu. Tarihe dönüp baktığında hâlâ hafızalardan silinmeyen 93 Harbi, Kırım Savaşı, Yunanistan'ın bağımsızlığı, Mora isyanları aklına geliyorlardı. Şimdi de Girit problemi vardı. Bir de sıkça vurgulanan ekonomik zayıflık her gün duyduğu dertlerin başında geliyordu.

İsmail Enver idadının son yılında artık Sultan II. Abdülhamit Han'ın da sorgulanır, onun da eleştirilebilir olduğunu fark etti. Daha önce sadece derslerine ve haksızlıklara yönelik sert ve taviz vermez tutumunu artık

Sultan'a karşı mı sürdürecekti? Bu, onun son zamanlarda yaşadığı en büyük kırılmaydı. Vatan vardı, vatan düşmanları vardı ama ona göre vatanını savunamayan bir de Sultan vardı. Halifeyi ilk önce eleştirmeye çekinirken şimdi bazı konuların farkında oldukça, onun da eleştirileceğini düşünmüş hatta bu düşüncesini kabullenmesi biraz zaman almıştı. Şaşkındı, neler oluyordu? Büyüdükçe bazı şeylerin farkına varması, yapılan haksızlıkları, duyması arkadaşlarının söylediklerini dikkate alması, ona eleştirel bir bakış açısı kazandırıyor yavaş yavaş kendi kabuğunu kırıyor, ilk defa eşikleri geçiyor ve kendini başka bir dünyaya adım atmaya zorluyordu.

Arkadaşlarının her geçen gün Sultan'a aynı zamanda Halife'ye yaptığı eleştirilerin dozu artıyordu. Özellikle vatanın sorunlarına dair yaptıkları muhalif tavır iç politikaya kayıyor; hafiyelerin yetkisi, aldıkları maaşların yüksekliği, keyfi tutumları, padişahın kendi yakın çevresine yaptığı ihsanlar gibi meseleler konuşmaların başında geliyordu. İç politikada şahin olan Sultan'ın dış politikada büyük devletlere karşı güvercin olduğu vurgulanıyordu. Acaba söylenenler doğru muydu? Halife dışarıda, büyük devletler karşısında tavizkâr mıydı? İsmail Enver'in aklına bu gelince; "Taviz vermek diğer tavizleri doğurur" diye çıkarım yaptı ama bu sözü daha önce başka arkadaşlarından da duymuştu. "Taviz tavizi doğurur arkadaş, asla veremeyeceksin ve her şeyi göze alacaksın," demişlerdi. Hele Girit'in de, Kıbrıs gibi ileride elden çıkacağı, aynı olayların, aynı entrikaların döndüğü ve aynı sonuca gideceği en büyük endişe olarak bu son sınıf öğrencilerinin gönlünde yuvalanıyordu. Bu zor durumlar nasıl düzelirdi? Düzelir miydi? Soba başında konuşurken bir arkadaşı şöyle demişti:

"Hiçbir şey imkânsız değildir. Her şey düzelir elbette. Ama buna karar vermek ve düzeltmek için her şeyi göze alarak çalışmak lazımdır. Barut gibi olmak, kurşun hızında olmak, bıçak gibi keskin bir iradeye sahip olmakla her şeyi düzeltmek mümkündür. İşte bu yüzden bizleri zor görevler bekliyor. Biz geleceğiz, biz düzeltereceğiz. Vatanın kanayan yaralarına merhem olacağız. Bu merhemi biz süreceğiz..."

İşte İsmail Enver'in aklında kalan sözler bunlardı; "Vatanın kanayan yarasına merhem olmak." Günlerce arkadaşının dile getirdiği sözleri düşündü sessizce. Çok konuşmadan, dinleyerek, sorgulayarak, geçmişini düşünerek, geleceği kurgulayarak. İdadinin son sınıfı, onun hayatından işte ileride oluşturacağı hayat yolunun ilk temel taşlarının bulunduğu dönemdi.

Ancak onun önünde epey uzun yol vardı daha bu yola nice taşlar döşeyecek, inşasını bitirecek ve sonra kararlı bir yolcu gibi, menzile gitmek için vatan yollarına düşecekti. O subay olduğunda da, vatanın yarası kanayacak mıydı? Kaldığı koğuştta yatağının üzerinde bağdaş kurmuş, iki elini çenesine dayamış halde bunları düşünüyordu. Bir arkadaşı yatak üzerinde kitap okuyor diğeri ise ders çalışıyordu. Onlara aldırmadan sanki yalnız başına kalmış gibi derin düşüncelere dalan İsmail Enver kendinden beklenmeyen tonda ve kararlılıkta, “Kanarsa, yarasını sararız!” diye haykırıverdi. İki arkadaşı şaşkınlıkla ona baktı. Sanki gizli bir suçu işlerken yakalanmış gibi İsmail Enver sustu, kızardı ve kendilerine merakla bakan arkadaşlarına karşı sessiz kaldı. Ela gözleri karşı duvardaki kireç boyalı duvarın çatlaklarına dikilmişti. O çatlakları devletin sınırları gibi görüyor ve bir başına bazen de emrindeki askerlerle bir sınırdan, bir sınıra durmadan at sürüyordu. Elinde martini tüfek, boynunda asılı dürbün, belinde tabancası, kasaturası ve mermi kütüklükleri, ayağında hep subaylarda görüp özendiği o uzun çizmeleri, başında fesıyla hızla geçip gidiyordu. Atları sulardan geçerken etrafa su sıçratıyor, taşlara, patika yollara nallarını öptürüyorlardı. Sonra uzaktan ardı ardına tüfek sesleri geliyordu. Çetecileri kovalıyorlardı en gür ormanlarda, en sarp yerlerde, en ıssız, en erişilmez dağlarda.

İsmail Enver bir subay adayıydı. O şimdi hayalinde çetecileri kovarken, tetik düşürüyor, kılıca su verilmesi gibi bütün düşüncelerini kor ateşlere sokuyor, onları yakıyor sonra şekil veriyor, biçimlendiriyor, keskinleştiriyordu. Her çekiç darbesinde, kızgın kora her sokuşunda düşüncesi keskinleşiyor ve çeliğe su veriyor, yüreğinden yaptığı kılıfa, ileride yıldırım hızıyla çekip kullanmak üzere koyuyordu. İsmail Enver’in ve arkadaşlarının endişeleri o sene hiç dağılmadı çünkü Girit’in artık Osmanlı hâkimiyetinde kalamayacağı belliydi. Bir şey daha belliydi; o yıl idadiyi altıncı olarak bitirecekti. Artık o Harp Okulu’na girmeye hak kazanmıştı, hedefine biraz daha yaklaşmıştı. Ateşe mi yaklaşıyordu? Okulu bitirdiği gün; “Yanmak için hazırım ama yakmak için henüz değil,” diye kendi kendine fısıldadı...

3. BÖLÜM İSTANBUL'DA

Harp Okulu 1897-1899

İsmail Enver'in idadiyi bitirmesi evde bayram havası oluşturdu. Elbette buna en çok sevinen babaannesı Şükriye Hanım'dı çünkü torunu paşalığa doğru bir adım daha yaklaşıyordu. Annesi Ayşe Dilara Hanım sevinmesine rağmen artık oğlunun subay olmak için Harp Okulu'na gidecek olmasından dolayı endişeleniyordu. Aklına, çarpışmalar geliyor ve onu bir atın üzerinde, yalın kılıç düşman üstüne saldırırken düşünüyör hem gurur duyuyor hem de kaygılanıyordu. Babası Ahmet Efendi ise oğlunun Harbiye'ye gidecek olmasından dolayı seviniyordu.

İsmail Enver evde en sakin, en sessiz ama en kararlılandı. Ailesinin Harbiye'ye gidecek olmasından dolayı sevincini anlıyor, bu sevinci o da yüreğinde duyuyor ama büyük bir olgunluk göstererek, okuluna gitmeyi sabırla bekliyordu. Hem artık kasabadan çok daha büyük şehre, Payitaht'a okumaya gidecekti. En zor işin üstesinden gelebilmişti. Gün geçtikçe bilenen, keskinleşen düşüncelerinin ağırlığı altında eskisi gibi ezilmiyordu. Düşünceleri onu bir cengâvere dönüştürecek gibiydi. Yavaş yavaş aklının bir köşesine "cengâver" ismi kazınmaya başlamıştı. Büyük işler yapan nice kahramanlar gözünün önünden geçip gitti. Hayır, bir şövalye kibarlığı içinde olmayacaktı. Arkasına bakmadan, büyük kararlılıkla meydan savaşına yalın kılıç girip diğer uçtan çıkacak cesareti, kararlığı daima olacaktı. Gerektiğinde de dağları omuzlamaya azmetmiş biri gibi hareket edecekti. O, düşüncelerini kılıç gibi kor ateşlere sokup bilemeye hâlâ devam ediyordu...

İstanbul Bir Sevda-1897 Yunan Savaşı

Kendinden bir yaş küçük amcası Halil yeğenin İstanbul'a subay olmak için gitmesinden dolayı gururluydu. Ona sık sık takılıyordu; "Seneye ben de geleceğim. Merak etme, seni yalnız bırakmayacağım."

O ise bu sözlere gülüyor, sadece "İnşallah," diyordu. "İnşallah..."

İsmail Enver üzerine tam oturan askeri elbisesinin içinde tren istasyonundan dağlara bakıyordu. Sonra bakışları tren yoluna takılıyor, rayların öbür ucunda İstanbul'u görüyor gibiydi. Büyük camiler, Harp Okulu, kalabalıklar ve koca bir şehir hayalinde beliriyor ama bu şehir hayallerine bile sığmıyordu. O hayalinde devletin bütün sınırlarını, bütün köşelerini dolayıyordu. Ayrı bir memnuniyet duyuyor içi içine sığmıyordu. Hayatını değiştirecek yol ayırımında olduğunu düşünüyordu. Hayat yolu uzar mıydı, kısalmıyordu bilemezdi ama o, bu yollarda yürümek, bu yollara revan olmak için kararlıydı, bu gücü, bu kararlılığı ve en önemlisi de bu inancı artık kendinde buluyordu. Yollarda, dağlarda, koca şehirlerde kendini de bulacak mıydı? Çetelerle, düşmanla vuruşurken kendini arayacak mıydı? Kendini ararken, kendi içinde kaybolacak mıydı? Kendi kendine yetecek miydi? Bir mermi sesinde, bir top patlamasında, bir kılıç yarasında, damarından akan kanın kızılığında, hayalleri gerçeğe dönüşmeyecek miydi? En acımasız çarpışmaların olduğu savaş meydanlarında yer almayacak mıydı? Bu yol onu cengaverliğe götürmeyecek miydi? Bu tren, bu soğuk raylar, onu vatanın en nadide köşesine taşıdığı gibi diğer köşelerine de taşımayacak mıydı?..

İsmail Enver Manastır'ın Dağları'na bakıp, "Bir gün geri döneceğim. Hem de barut gibi. Şimşek gibi. Kızgın lav gibi..." diye adeta kendi kendine sayıkladı.

İstanbul'a doğru yolculuğu sürerken, sivil yolculardan çok vagonlarda Harp Okulu'na okumaya giden subay adayları ve redif erleri vardı. Herkeste bir heyecan vardı. Redif erlerinin, subay adaylarını komutanları gibi selamlamaları, saygı göstermeleri subay adaylarını çok etkiledi. Yol boyunca geçip giden dağlara, derelere, geçitlere aldırılmadan hissettiklerini günlüğüne şöyle karaladı:

"(...)

Artık bizde sevinç fevkâlede idi. Zabıt namzeti olmuştuk. Biz de üç sene sonra, şimdi harbe giden kahraman askerlerimize kumanda edecek kabiliyette bulunacaktık. Yolda denk geldiğimiz trenlerdeki Anadolu Redif Taburları efradının yüzlerindeki güler yüzlülükle bize selam veriş, şarkı söyleyişleri, hakikaten bunlara layık zabıt olabilmek için son derece çalışmak azmi hususunda gayretlendirmeye yeterdi. Evet, onlar her şeylerini, yerlerini, yurtlarını bırakarak vatanın bir köşesinde ölmeye gidiyorlardı. Biz de, istikbalde bize emanet edilecek böyle, belki de binlerce kahramanı iyi yöneterek onları muzafferiyete sevk için bilgi beceri kazanmaya gidiyorduk. Her iki taraf vatanın kurtuluşuna çalışmaya gidiyordu. Bu sırada yegâne emelim zabıt olmak, memlekete bu suretle hizmet etmek.”⁹

İsmail Enver çok konuşan birisi değildi. Hislerini belli eden bir yapıya sahip değildi. Öyle ruhunda sıkça sevinçten hüzne, hüzünden sevince dönüşümü olmuyordu. Soğukkanlıydı, en önemlisi de korkusuzdu. Endişesi, kaygısı yoktu. Sakindi, yaşlılarına göre daha olgun davranabiliyordu. Ancak bir şeye tahammülü yoktu: Haksızlığa! İster küçük, isterse büyük olsun haksızlığa dayanamazdı. Bir de asla yalan söyleyemiyordu. Yalan bahsi aklına gelince güldü. Rüştüye’de, idadide doğru söylediği için aldığı cezaları düşündü. Onun başını derde sokanların haftalık izinlerine çıkışını ama kendisinin cezalı olarak okulda kalışı gözlerinin önüne geldi. Tebessüm etti. Yeni bitmeye başlayan bıyığını hafifçe burdu. Başını salladı; “Ne günlerdi...”

Düşüncelerini dile getirirken daima kısa ve kesin hüküm bildiren cümleler kurardı. Meramını en kısa yoldan anlatmaya çalışırdı. Sözü dolaştırmaz, en kestirmeden ifade ederdi. Edebi ve süslü konuşmazdı. Sadece hedefine odaklanır ve en kısa yoldan, en kısa cümlelerle kendini ifade etmeyi tercih ederdi. Bu durum, konuşurken de, yazarken de böyleydi. Onun sakin, soğukkanlı, ciddi yapısının altında yufka gibi yüreği, duygulu hali vardı. Çok hislendiği ve yüreği çalkalandığı vakit ela gözleri hemen dolardı. Ela gözleri, küçük sayılabilecek yüzünde sevinci de hüznü de kolay kolay yansıtmazdı.

Günlük tutmayı seviyordu. Yaşadıklarından geride bir nişan, bir iz kalsın istiyordu. Durdunu, sevincini ancak kendisiyle paylaşmalıydı. Bu yüzden kendine kendini yazıyordu.

9 H.E. Cengiz, Enver Paşa'nın Anıları, s 8-9.

Harbiye’de

Uzun tren yolculuğundan sonra Sirkeci Garı’nda pek çok harbiye öğrencisi ve redif askeri trenden indi. İsmail Enver elinde tahta bavuluyla ilk önce yoğun şekilde deniz kokusunu duyumsadı. Karşıdaki Galata Kulesi’ne, köprüsüne ve uzayıp giden boğaza bakakaldı. Limana pek çok gemi, yelkenli ve taka demirlemişti. Bir zamanlar babasının görev yaptığı bu şehre hayranlıkla baktı. O sırada istasyonda bekleyen bir subay kendilerine seslendi:

“Haydi sallanmayın, doğru arabalara!”

Kayıt olacağı Harp Okulu’na gidiyorlardı. Bu subay adayı için çok ama çok önemliydi. En önemli eşiği, engeli atlamıştı. Şimdi üç sene okuduktan sonra subay, teğmen çıkacaktı. İşte trenden gelirken gördüğü redif askerlerine komuta edecekti. Vatani için elinden gelen her şeyi yapacaktı, bunu hissediyor ve biliyordu. İçindeki ses ona hep aynı şeyi söylüyordu, o da içindeki sese güveniyor daima kulak veriyordu; “Askerlikte çok önemli görevler yapacaksın İsmail Enver. Dağlarda, çöllerde, derelerde, tepelerde... Bu yurdun her yerinde ayak izlerin olacak.”

Yüreğinden kopup gelen bu sesi dinledi. Kıbrıs’ın, Kırım’ın, Girit’in elden çıkması, Yunanistan’ın daha önceden bağımsızlığını ilan etmesi kendisini hüzünlendirdi. Yüzü gölgelendi, gerildi, ciddileşti. Hele dedelerinin Kırım’dan ayrılması aklına gelince kederi katmerlendi. Atalarının Kırım’dan, Akmesicit’ten, Killi’ye oradan Kastamonu’ya gelişlerini babası saatlerce anlatıp durmuştu. İsmail Enver bu yolcuğu hayalinde kaç kez yaşamıştı bilmiyordu. Zaten trende gelirken de hep oradan oraya savrulan büyük dedesini, amcalarını düşünmüştü. Bu yüzden yolculuk dediğinde aklına ya Kırım gelirdi ya da Killi. Şimdi Pangaltı’ndaki Harp Okulu’na giderken de payitahtın sokaklarından, caddelerinden geçip giderlerken İsmail Enver de bir yolculuktan bir yolcuğa doğru yol alıyordu. O da şimdi belki ömür boyu sürecek yeni bir yolculuğun başında değil miydi? Uzun yolculuk kendisini nereye, hangi yollara götürecekti? Bilmiyordu ama o, bu yola isteyerek, bilerek, baş koyarak başlamıyor muydu? Kendi seçtiği aynı zamanda kaderinin de çizildiği yolun kesişmesini bütün kahıryla, lütfuyla peşinen kabullenmemiş miydi? Bunları düşünürken devletin ve kendi başına geleceklerden korkmuyor, tam aksine coşkunun bir sel gibi devleti alıp götürmek, yakmak, yıkmak isteyenlere meydan okumak isti-